

«Ефект Вертера» та інші новели

Автор:

Віктор Гребенюк

«Ефект Вертера» та інші новели

Віктор Гребенюк

Віктор Гребенюк

«Ефект Вертера» та інші новели

ЕФЕКТ ВЕРТЕРА

Того ранку в студії новин Другого регіонального панувало сум'яття.

Удосвіта в передмісті скоїлась біда: з покрівлі недобудованої багатоповерхівки вистрибнула школярка й розбилась. Хоча сталося це ще поночі й на безлюдному кварталі – останній дім, за яким уже неорані поля, – проте одна знімальна група примчалась навіть раніше за «швидку» й поліцію. Зробили ефектну картинку в «Ранковий сполох» (нещасна – те, що від неї лишилося, – лежить у калюжі крові й мозку). Трішки згодом, після того як оперативники обдивилися труп і знайшла в кишені записку, великим планом зняли й закривавлену записку: дівча просило нікого не звинувачувати, тільки нещасливе кохання. Тимчасом інша група підняла з ліжок однокласників і однокласниць, учительку, сусідів і, звісно ж, маму з татом: про трагедію вони почули від журналістів і не могли отямитись. Ну, сказано – професіоналізм, та й квит. Утерли носа Третьому: ті хоч і виходять в ефір зі своїм «Гарячим будильником» на півгодини раніше, та нічого не зняли,

тільки рухомим рядком устигли повідомити про те сутінкове нещастя.

Однак на самому Другому тривало сум'яття, і що ближче до ефіру, то густішала атмосфера. Відколи матеріал привезли, переглянули, почали монтувати – у відділі новин не вщухала суперечка. Чи то так яскраво попрацювали оператори, чи слова за кадром брали за живе, але кабінет гув як вулик.

– Хлопці, ми вже переступили всяку межу! В нас і так вже новини – самі «страшилки», але такого ще не було. Годі!

– Чом там «не було»?! Чого там «годі»?! Як маньякову расчленьонку показували – ще й не таке було, і рейтинг тоді був ого-го! Піпл хавае.[1 - Піпл хавае (жарг.) - народ сприймає.]

– До трясці той піпл і той рейтинг! Живем, як в смердючій клоаці, вже всі провонялись тим негативом. Рейтинг це ще не все!

– Е, ні, друже, рейтинг – це все. Рейтинг – це мані-мані. Це реклама, це наші зарплати. Рейтинг – це все, а кому такі гроші смердять – «с вещами на выход»!

І лиш Артем, який тим часом монтував новини культури, зберігав незворушний спокій. То був типовий інтелектуал у журналістських колах: мовчазний, волосся косичкою, сережка у вусі... Особливо ж – мовчазний: якщо не спитаєш, уст не розтулить. Але вже коли говорить, то, як у прислів'ї: хто мовчить – сімох навчить.

– Артеме, ну скажи хоч ти!..

Всі змовкли.

Артем зняв навушники, зняв окуляри, повернувся й промовив:

– Ми сильно ризикуємо. Всі. Тут може бути ефект Вертера.

– Ану-ну... Ми цю пару, схоже, колективно прогуляли...

– У Гете є роман «Страждання молодого Вертера». Гете в ньому перший використав для романів психологічні засоби. Щоправда, як тепер читати – нічого

особливого, навіть скучнуvато, але в кінці вісімнадцятого то була бомба. Словом, юнак Вертер закохується з першого погляду в заручену дівчину, липне до неї, але вона ж заручена, шансів ніяких. Вона виходить заміж, а Вертера розбирає все дужче, він все ходить і ходить до них, типу як друг сім'ї, а чоловік навіть якийсь час розуміє й терпить. Але всі ті візити вже стають дивними «в очах громадськості», тоді Вертер не витримує і пускає собі кулю в лоб. Словом, нам, загартованим Голлівудом, все це нуднуvато, але Гете потім зізнався, що він описав сам себе. Щоб не пустити собі кулю в лоб, вирішив написати книгу. «Я написав «Вертера», щоб не стати Вертером».

- А він розумів, що описує тяжкий гріх? Самогубство - то ж тяжкий гріх.

- Гете був людиною віруючою, але не християнином. Казав, що є чотири речі, які йому огидні: «дим, клопи, часник і хрест». Він був масоном у вищих ступенях посвячення; туманна історія, словом. Так от: «Страждання молодого Вертера» мали феноменальний успіх, і пішла по всій Європі епідемія самогубств. Прочитав книжку, полюбив без відповіді - та й слідом за Вертером! Перекладуть на іспанську - в Іспанії біда, перекладуть італійською - в Італії... У кількох країнах роман заборонили, навіть в наполеонівській армії. Але відтоді у психології з'явився термін - «ефект Вертера». Це коли під впливом мистецтва чи літератури люди роблять те саме, що почерпнули: вбивають, палять, грабують... Зло заразне. «Дурной пример заразителен», як кажуть росіяни. Так от, я думаю: те, що ми тут робимо, - типу об'єктивно висвітлюємо факти, - тільки накручує людей, і звідти новий виток, і ще більше нам матеріалу для новин...

- Так що, не висвітлювати?! Шо - знов цензуру подавай?! А демократія, а свобода слова?!

Та був ще один чоловік, який лише спостерігав, як вирували пристрасті серед новинарів, але не встрягав у дискусію. Сергій Павлович, завредакції. Ви собі, колеги, балакайте, рішення все одно за мною. Але він слухав аргументи й контраргументи і все більше вагався: давати сюжет про самогубство школярки в ефір чи не давати? Авжеж, зроблено все так професійно, і нарешті ми обскакали тих чваньків із Третього. Рейтинг, да, рейтинг цього дня нам забезпечено. Але як дослухатись, то й Артем має рацію... То що?

- То що, Сергію Павловичу? Цейтнот! - показують на студійний годинник.

– Даєм. Профі ми чи не профі? І далі протягом дня: рука на пульсі, розвиток теми. Поліція, патологоанатом, знайти того коханого, і ще раз до матері, – словом, все по повній програмі. Поїхали!

І все стало на свої місця. Вийшов «Ранковий сполох» із сюжетом, потім ще кілька разів у новинах, усе з новими подробицями. А ще безліч інших сюжетів, і біганина, і зустрічі, і дзвінки, і візити, і виклики до начальства, і листи електронкою, і гримання на підлеглих, і «молодці!» до підлеглих, і все як білка в колесі: сказано – відділ новин. Навіть не подзвонив додому до Віки. Зрештою, рідко якого дня згадає. Дівча приходить зі школи, обідає, потім сідає за домашку, а вже як тато вертається з роботи пізно ввечері, то і домашка готова, і посуд помито, і сніданок на завтра в холодильнику... Вона славна, в усьому заступила маму, хоч і лише десятий клас.

Так і сьогодні. Подзвонити знову забув, але це ж як завжди. Посуд помито, книжки й диски – в акуратний стосик біля комп'ютера... А якщо кудись іде, то лишає записку: «Пішла на дискотеку» чи «Пішла до Ленки»... Так і сьогодні, записка.

«Таточку, я тебе дуже люблю, але ще дужче Володю, а він сьогодні женився. Вибач. Прощай».

Сергій Павлович ще не второпав записки, як задзвонив мобільник. Карпенко, другака, дзвонить:

– Старий, я шось не поняв, я тут проїжджав Київським шосе – по-моєму, твою Віку бачив. Шо вона тут робить в таку пору? Ти там пильнуй. Ну пока!

Як ошпарений вистрибнув з квартири! стрибнув у машину! помчав порожніми вулицями на Київське шосе! здалеку побачив мигтливі вогні!! виплигнув з машини – й заляк.

Мигтіли сполохи «швидкої», і поліції, і знімальна група Третього регіонального робила сюжет.

ПОЖИРАННЯ ДІТЕЙ

Як є щось, про що кажуть:

«Глянь: ось нове!» —

то воно вже давно було у віках,

які були перед нами.

Еклезіаст, 1:10

Священика вкинули до камери першим. Крізь ґрати ясна сонячна днина, і трохи оговтавшись та втерши кров з обличчя, він узявся розглядати своє тимчасове пристанище. Аж геть тимчасове, бо то камера смертників, отець уже знав.

На всіх чотирьох стінах не було живого місця від написів. «Умираю за правое дело, товарищи». «Будьте прокляті, кати!». «Помилуй нас, Господи». «Да здравствует Мировая революция!»... Безліч цих передсмертних криків тут видряпано, а деякі, вочевидь, написано кров'ю, – від долівки й до рівня людського зросту. А ще вище ледь виднілася глибоким шрамом затинькована п'ятикутна зірка: певно, хтось іще за царизму закарбував, а нова влада затинькувала.

Ближче до вечора, коли ґрати вже не відкидали тіні, двері важко зарипіли знов і до камери штовхнули ще двох. То були юнаки; їх, схоже, тяжко голомшили, тож вони не хутко прийшли до тями. Отець допоміг їм підвестись і посадив на лаву.

Спершу вони дивились – один вгору, другий перед себе – тупими безбарвними поглядами. Потому в погляди стали повертатись думки, хаос думок.

– Ніколи б не погадав... – насилу спромігся врешті один. – У страшному сні не приснилося б...

– Гольдман... Він, бачте, революціонер. А ми – «петлюрівське охвістя».

– А як разом червоного півня під графський маєток підклали? А як із Врангелем воювали? А як гетьманців розстрілювали? І саботажників? Усе ж були разом! Що

ж за сволота нас оббрехала?

- І чому Гольдман повірив?

- Простіть, браття, - втрутився в розмову отець. - Я так розумію, вашим слідчим теж був Соломон Гольдман. І ви були бойовими товаришами.

Тільки зараз юнаки помітили, що їхній співкамерник - душпастир: і з виду, і з мови. Тож один мляво відповів:

- Піп... Яка нам з тобою балачка? Ми й церкву одного разу з димом пустили...

Другий приглянувся:

- Та це ж наш гімназійний. Що Закон Божий викладав. Забув, як звати...

- Я вас теж упізнав, але як звати - забув. Ви кепсько вчилися. Те, що безбожники, - то ця камера нас помирить, в ній нема часу на ворожнечу. Але маю вам дещо нагадати з історії. Не священної, а просто з історії, ви з неї теж, пригадується, тікали.

Хлопці усміхнулись: певне, щось згадали з гімназійних пустощів.

- Про те, що сталося з вами (та й далеко не з одними вами), а з багатьма іншими ще станеться, є знаменитий вислів: «Революція пожирає своїх дітей». Річ не про канібалізм, як ви розумієте. Це вигукнув Жорж Дантон, засновник революційного трибуналу за часів Великої французької, коли за вироком того ж трибуналу везли на страту вже його. І в цих словах - уся революція. Будь-яка, і ця наша теж. Бо є закони природи і є закони суспільства, пожирання ж своїх дітей - невідворотний суспільний закон.

- Далі, - зацікавлено підсунулись юнаки, одразу якісь зібрані й зосереджені.

- Усяка революція починається з боротьби проти спільного ворога, і це гуртує, хоч би які були відтінки між революціонерами. Потім боротьба переходить між своїми, шукаючи ворогів, потому - поміж ще більш своїми, й так далі. Розстріли, розстріли, розстріли... Врешті приходить Наполеон, недавній революційний

генерал, і возсідає на трон (трон же порожній, короля стратили), і прорікає: «Громадяни, революція скінчилась». Тоненький прошарок нових здобуває владу. Ну а народ, як завжди, залишається в дурнях. Так буде й цього разу. Хай Троцького там, чи Леніна, чи кого там іще й не назвуть царем-батюшкою, – не в тому річ. Знову буде монарх, і знову – дворянство... Як завжди по революції, так і тепер. Тільки ваших гарячих голів шкода. Бо до гарячих сердець – треба холодних голів. Не потрібні ви вже новій владі, ви їй уже небезпечні.

– А Гольдман?

– Гольдману теж не позаздриш. Вас революція пожирає на сніданок, ну а його пережує на обід, чи на вечерю то вже напевно. Хоч має й холоднішу голову, ніж ви, але ж – «марнота марнот, геть усе марнота», як писав Еклезіаст.

Так вони говорили про революцію та багато про що – цілий вечір аж за північ. А коли прорипіли двері, якось так ненадіяно, то відчули, що головного чогось і не встигли сказати.

– Ваше последнее слово? – запитав Гольдман юнаків, прочитавши вирок.

– Висповідатись в Отця, – відповіли обидва в один голос.

ПІД СІННЮ

Опанас Хлібник віз хреста. На самому споді хури. Не на похорон, ні, – радше навпаки. Пішов поголос межи люду, що десь на Поділлі, на якомусь то Чернечому полі, трохи не під самісіньким кордоном Советів із Польщею, треба від кожної хати вкопач великого хреста – і за ту хату Матінка Божа вимолить у Всевишнього життя і достаток. Мовляють, що якомусь побожному чоловікові таке видіння було.

Він хотів узяти із собою й Наталку, бо вже обробились коло землі, а погода стоїть гарна, однак вирішив удома лишити, при дітях та при громаді, в такий ще непевний час. Поїхали удвох із сусідським Прокопом. Його, щоправда, Ївга всілася-таки з ним. Отак двома хурами і скрипіли колісьми, з одного кінця

республіки в другий.

Їхали краями, що тут і там позначені нещодавніми військовими хурделицями. Онде погорілі хати, й осьде поруйновані будинки, а про шляхи то й не казати... Однак усюди червоні прапори, та як-небудь почіплені гасла, та портрети Леніна й Троцького коло них.

Недовго, щоправда удвох і скрипіли.

Путівцями, манівцями на битую дорогу, що вела, як кажуть, до Чернечого поля, збиралося все більше таких, як вони. Кожен віз, а дехто, котрий зблизька, й ніс на плечах свого хреста. Цілі валки скрипіли у тиші, зусебіч стікаючись на велику путь. Їхали без гомону, як то звично для ярмарчан, без пісень, як ведеться у веселян, їхали мовчки, і в осінньому прозорому роздоллі було чутно лишень скрип сотень коліс. Та, либонь, і тисяч, коли глянути на простець ген попереду й ген позаду.

Як, звідкіля в поруйнованій країні миттю поширилась ця чутка? І чому тисячі возів виїхали з уцілілих обійсть Полтавщини, Херсонщини, Луганщини, із-під Житомира, із-під Катеринослава – і разом посунули Бозна-куди, на якесь Чернече поле вкопати кожен свого хреста? Годі сказати. Ніхто не знав. Тільки їхали, скрипіли колесами і мовчали.

За кілька днів, ближче до того Чернечого поля, стали їм попадатися ті, які верталися звідти. Похмурі, зарослі, крізь зуби казали, що не пускають більшовики на те поле, по всіх шляхах і дорогах виставили загани, завертають назад, ще й погрожують, тож люди полишають вози у місцевих селян і стежками вночі несуть на собі свої хрести. Інші ж просто, аби лихо тихо, вертаються від більшовицьких постів додому.

Опанас із Прокопом вирішили не доходячи минаючи і собі понести свій вантаж у руках. Ішли перш якимись курними дорожинами, потім кривулястими стежками, а потому й чистими полями, куди серце казало.

Удосвіта заввиділи – щось мрячить перед ними. Наче рідколісся. Підійшли ближче – еге, так це ж і є те Чернече поле! Це ліс хрестів!

Ще обвиті ранковим туманом, повкопували свої хрести поруч. «Шкода, що не освячені», – подумав Опанас. Одначе хай і так. Стали, помолилися. Що ж, треба вертатися, доки не розвиднілось.

Тільки взялися йти – аж глядь: те рідколісся оточене... цепом червоноармійців! Отакої, Опанаса аж в холодний піт кинуло. Добра не жди.

– Вы задержаны! – гаркаво гукнув, очевидно, їхній начальник. – До выяснения обстоятельств обязаны бесплатно работать в местном трудовом отряде.

Таких, як вони, виявилось чимало. Збили їх в один гурт. Усе більше селяни, та траплялись на вид і робітники, й міщани, а один бородань наче батюшка. Опанас до праці охочий, міцний хазяїн, однак не до безоплатної, та ще й на більшовиків. А коли виявилось, яка то на них чекає праця, то всі геть похнюпились, аж руки опустились: пиляти хрести. Одним їх викопувати, другим підносити, третім різати цурпалки, як на дрова.

– Дровозаготовка на зиму, – почувся все той же голос. – План горит.

Опанаса поставили біля одних козлів із бороданем. Він і справді виявився священиком.

Стоять, різуть.

– Гріх нам великий, отче, що ми таке чиним, – тихо каже Опанас, утинаючи на поліна вже котрого хреста. – Гріх непростенний.

– Гріх, – відповідає батюшка, не покидаючи пилки. – Та я не готовий до мучеництва. Я прибув сюди тільки щоб освятити хрести. І того не встиг. Хто готовий – нехай покине роботу і стане під кулі. Та таких тут, як видно, нема.

– А ви, отче, благословили б? – питає Опанас і вже спиняє пиляти.

– І як би то мало бути? Інших посла на смерть, а сам – у кущі? Е ні, пиляймо разом. А Господь усіх бачить. І тих, хто вкопав, і тих, хто викопав, і тих, хто повернув голоблі... І цього начальника. Мій, до речі, бувший парафіянин, із вихрестів.

Так вони орудували пилами й сокирами до обіду. Потім узялися полуднувати якусь мізерію, що їм дали, посідавши у затінку крислатого величезного дуба. Навколо нього по розлогому полю і вкопували хрести. Хоча зголодніли, та їжі не можна було вбити в душу.

– «Над ріками Вавилона, там сиділи ми і плакали, як Сиона спогадали. На вербах її повішали ми псалтирі наші»[2 - Біблія, Пс. 137:1-2, пер. П. Куліша й І. Пулюя.], – тихо промовив батюшка.

Відтак узялися знову. Хрести все підносили й підносили, а коли біля козлів накладалась гора полін, їх забирали важити. Урешті хрести кінчились і почулась команда до відпочинку.

Відпочивати дозволили, проте додому не відпускали. Поселили на ніч в бараках.

На другий день вивели всіх і так-сяк пошикували. Вийшов перед ними все той же командир:

– Не хватает к плану. Не так много, но не хватает. Так что пилить вон то дерево! – показав на того розлогого дуба, що єдиний височів посеред Чернечого поля.

Праця виявилась ой непростою. І Опанас із батюшкою, і скільки інших рубаїв, міняючи одні одних, заливаючись потом, з усіх боків намагались упокорити велетня. Робота просувалась повільно. Та все ж мало-помалу дуб почав стрепенатись, похилитися то в один бік, то в другий, усе дужче, все дужче і врешті зі стогоном валитися додолу.

– Берегись! Берегись! – загукали конвоїри.

– Бородача, бородача привалило!

Опанас і не вгледів, коли панотець відійшов і опинився на тій стороні, в яку востаннє похилився дуб.

Усі підбігли: ні, надій нема. Гігантський опасистий стовбур усією масою розчавив людське тіло.

- Запишіть як нещасний випадок.

- Єсть!

- Гей, люди!!! Погляньте сюди!!! Погляньте сюди!!! - несамовито загорлали рубачі.

Усі, й робітники, й червоноармійці, мерщій заюрмились навколо пня - і змовкли.

Аж перегодом:

- Що ж се таке?

- Что это?

Через увесь здоровенний пень пролягало зображення хреста, рівне і темне, мовби хтось оце щойно взяв квача й вохрою акуратно провів через усі річні кільця.

ДЕСЬ НА ДНІ

Лаврін із синами збирались до млина. Слава Тобі, Господи, схаменулися більшовики, дозволили торгівлю, і голод минув.[З - У 1919-1921 рр., за часів «воєнного комунізму», торгівля в Радянській Україні була під заборонаю. Внаслідок цієї політики й посухи настав голод 1921-1922 рр.] Цей рік удався врожайним, тож є що змолоть, буде що й продать.

Уже як зібралися і лишилось сказати «вйо!» - прибіг Стець, п'яничка й ледащо, ба й торбохват, щось держачи в полотнині. Лаврін шевцював, а Стецеві наказав, щоби не приходив більш: доволі робити в борг для ледацюги непросипенного. Та ось прибіг: либонь, десь дістав копійчину.

Не довго загаявшись із Стецем, Лаврін сів на воза і, як завжди, спершу повагом перехрестився сам, а потому батогом перехрестив дорогу.

Їхали спилуженим путівцем, слухаючи жайворонка, самі курникаючи щось під ніс... Аж раптом на якійсь вибоїні хура гицнула! та так, що Лаврін охнув й обм'яклим лантухом посунувся і впав у куряву, стогнучи від болю. Сини зіскочили, підняли батька, поклали на мішки й поїхали далі. Однак Лаврін усе ойкав і ойкав, урешті ж:

- Ні, хлопці... діла не буде... Повертай на Демидівку... до Настки.

Баба Настка була відома трохи не на півгубернії. І костоправка, і зільниця, і молитвениця. А ще знали люди – хоч, мабуть, ніхто не бачив, – буцім у неї щоп'ятниці з чола й долонь текла кров. Тож у п'ятницю баба Настка не лікувала й не шептала, тільки сиділа сама перед образами, і так до суботи, коли кров припинялась. А сьогодні, як на те, – п'ятниця. Чи ж не доведеться мучитись аж до завтра?

Проте поїхали на Демидівку.

Ще перед селом, на горбку, де донедавна височів хрест у стрічках і рушниках, а тепер тільки чортополох, сидів чоловік, закіптюжений на виду і в засмальцьованій робі. Сидів та спрокволу потягував цибуха. Як забачив чужого воза, здалека зневажливо дивився на приїжджих та все посмоктував цибуха.

- Що, до Настки? – насмішкувато випустив дим, навіть не ждучи запитання. – Туди! – махнув ліворуч люлькою. – Та тільки ж вона нічого не зна, дурить вас, темних. Їй аби гроші. Е-ех, ще прийдуть часи... Повертай у волость, до лікаря!

«Це, видко, той, з комнезаму[4 - Комнезам – комітет незаможників.]», – здогадався Лаврін. Бо дійшла і до нього чутка, що за намовою такого-то голодранця хотіли Настку розстріляти разом із черницями з поблизького монастиря, та селяни як довідались – переховували. Так було раз, і вдруге, а втретє якийсь партієць, якесть там їхнє велике цабе сам шукав бабу Настку, аби допомогла. То як видужав, наказав своїм прихвосням не займати її.

В'їхали в Демидівку. Хоч тут хлопці вперве, але не блудили: то на цій вулиці, то на тій люди безмовно показували дорогу, бачачи – се не з їхнього села, і старий на возі лежить. Розігнеться, прикладе долоню до лоба і тільки – туди. Без слів, бо навіщо слова.

Приїхали на обійстя. Хлопцям би зайти та спитать, дак ні ж – зняли батька з мішків і, як мішка, понесли до хати, положили на долівку, на духмяне сіно.

Баба Настка, та ще й не так аж баба, радше зболена молодиця, сиділа край столу проти образів. Сини як поклали батька, то лишень тоді перехрестилися й привітались.

Настка не віддала на добридень. Сиділа, наче з білого воску зліплена. І на тій білизні? навіть у півтемряві підсліпуватої хатини гаразд було видно яскраві краплі крові. Через усе чоло, наче терням подзьобано; і долоні, мовби гвіздки увігнано; і на боку, як у забинтованого солдата; і на ступнях.

«Лишенько!.. – жахнулися хлопці. – Господи Ісусе Христе...»

Одначе Настка з натугою підвелась і, взявши ціпка, ступила кілька кроків мов не своїми ногами.

– Перекладіть на лаву, долілиць, – сказала стиха.

Сини перенесли батька, поклали на широкий ослін.

– Вийдіть.

І заходилась коло розслабленого тіла, час од часу лишаючи на сірому полотні краплини своєї крові. Лаврін то зціпить зуби й терпить, а то зненацька й ойкне, аж хлопці заглядають із сіней, що воно там таке. А Настка усе склада суглобчик до суглобчика і хрящик до хрящика та, все так само стиха, гомонить до Лавріна:

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

Піпл хавае (жарг.) – народ сприймае.

2

Біблія, Пс. 137:1-2, пер. П. Куліша й І. Пулюя.

3

У 1919–1921 рр., за часів «воєнного комунізму», торгівля в Радянській Україні була під забороною. Внаслідок цієї політики й посухи настав голод 1921–1922 рр.

4

Комнезам – комітет незаможників.

Купить: https://tn.knigapoisk.com/grebenyuk_v-ktor/efekt-vertera-ta-nsh-noveli

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)